

## ІСТОРІЯ СЕЛЯНСЬКОГО РУХУ 1917–1921 РОКІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

*Стаття є результатом дослідження проблеми систематизації і використання джерел з історії селянського руху у Харківській губернії в 1917–1921 роках. Існуючу джерельну базу запропоновано розділити на документальні джерела, періодичні видання і мемуарну літературу. Комплекс документальних джерел складається з опублікованих та неопублікованих актових і канцелярських матеріалів. До першої групи, належать нормативно-правові документи. Матеріали другої групи становить протокольна документація і міжвідомче листування. Тенденційність авторських статей у періодичних виданнях, зумовлює критичний підхід при їх використанні. З огляду на суб'єктивний характер мемуаристики при її вивченні варто застосовувати порівняльний аналіз, співставлення з документальним матеріалом.*

**Ключові слова:** *Українська революція 1917–1921 років., Харківська губернія, селянський рух, джерельна база, документальні джерела, періодичні видання, мемуарна література.*

На початку ХХІ століття перед Україною постала низка суспільно-політичних і соціально-економічних викликів, що становлять загрозу самому існуванню її державності. Намагаючись зміцнити існуючі владні структури і водночас зберегти громадянське суспільство, український соціум вкотре шукає відповіді на наболілі питання у власному минулому, актуалізуючи досвід майже вікової давнини. Свідченням цього стало проголошення Президентом України 2017 року Роком Української революції 1917–1921 років (Указ Президента України №17/2016 від 22 січня 2016 року).

Одним з важливих питань, що мають бути вирішеними науковою спільнотою є опрацювання значного за обсягом комплексу документів і матеріалів пов'язаного з діяльністю державних утворень у Наддніпрянській і Західній Україні протягом 1917–1921 років.

Метою пропонованої статті є аналіз і систематизація джерел з історії селянського руху 1917–1921 роках у Харківській губернії.

Джерельну базу дослідження становлять документальні джерела, періодичні видання і мемуарна література. Комплекс документальних джерел складається з опублікованих та неопублікованих актових матеріалів і документів офіційного діловодства. До першої групи зокрема, ми відносимо нормативно-правові документи, які регулювали земельні відносини, вилучення продовольства, повинності, а також урядові постанови, щодо адміністративно-територіального районування Харківської губернії і врегулювання стосунків з місцевим населенням. Переважну більшість матеріалів другої групи становить протокольна документація, міжвідомче листування (доповіді, телеграми, звіти,

зведення), звернення влади до населення, документи військових установ, органів правосуддя.

Серед актових матеріалів помітне місце займають опубліковані документальні матеріали, присвячені соціально-економічній і суспільно-політичній діяльності більшовиків в Україні і, зокрема, в Харківській губернії [10, 11, 12]. Передусім, це резолюції першого, другого і третього з'їздів КП(б)У, четвертої і п'ятої конференцій КП(б)У, Всеукраїнського з'їзду волосних виконкомів. Вони містять інформацію про стосунки радянської влади і селянського повстанського руху, урядові «антикуркульські» заходи, земельну політику більшовицького режиму. Важливим джерелом інформації є телефонограми В. І. Леніна членам уряду УСРР датовані 1920–1921 роками [2]. З них ми дізнаємося про схвалення головою Раднаркому РСФРР урядових позаекономічних засобів вилучення продовольства в Україні.

Непересічне значення для дослідження історії селянського руху в Харківській губернії мають тематичні збірники документів і матеріалів складені колективом Державного архіву Харківської області [8, 9, 21, 22].

Згадані збірники надають дані про стосунки селянства і владних органів УЦР, Гетьманату, Добровольчої армії, УСРР в Харківській губернії, антиденікінський селянський повстанський рух, діяльність Комітетів незаможних селян. Проте, слід зазначити, що до цих збірників, матеріали здебільшого добиралися у такий спосіб, щоб створити у дослідників та читачів враження беззастережної підтримки селянством Харківщини гасел та дій більшовиків. Проте, це ще не означає їх неадекватність дійсності, адже у будь-якому джерелі інформації може бути виявлено відбиток таких історичних явищ, які були зафіксовані всупереч волі автора. Так, наприклад, збірник «Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918–1920 гг.» містить зведення особливого відділу Південно-Західного фронту про боротьбу з бандитизмом в Богодухівському повіті від 11 червня 1920 року. У своєму звіті, уповноважений особливого відділу Південно-Західного фронту стверджував, що учасниками місцевого селянського антибільшовицького виступу були лише бандити і «куркулі». Але поряд з цим він зазначив, що майже все чоловіче населення селищ, які стали осередками повстання вирушило партизанити у ліси, а серед затриманих повстанців були навіть жінки й підлітки [22, с. 257].

Не менш цінними є документальні збірники, підготовлені українськими істориками у пострадянську добу. Вміщені в них документи і матеріали тривалий час залишалися невідомими для наукової громадськості [4, 14, 20].

Унікальні документи, що висвітлюють діяльність більшовицьких спецслужб серед сільського населення, таємні антиповстанські операції ВУНК були опубліковані в журналі «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД» [15].

Однак за умов всебічного і об'єктивного вивчення проблеми, визначальна роль належить неопублікованим архівним матеріалам. Стосовно селянського руху на Харківщині – це матеріали Центрального державного історичного архіву у Києві (ЦДІАК України, Ф.1071 – Канцелярія прокурора Харківської судової

палати); Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України, Ф.1216 – Фонд МВС УД; Ф.4465 – Колекція документів Українських емігрантських установ); Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України, Ф.1 – Фонд ЦК КП(б)У; Ф.57 – Колекція документів з історії КПУ під час революції та Громадянської війни); Державного архіву Харківської області (ДАХО, Ф.Р.–89, Ф.Р.–80, Ф.Р.–202, Ф.Р.–203, Ф.Р.–429, Ф.Р.–460 – Фонди регіональних органів влади).

Важливу тематичну інформацію про соціально-політичну ситуацію в регіоні протягом 1917–1918 років містить блок документів з фондів ЦДАК Ф.–1071, Ф.–1216, Ф.–4465, Ф.–57. Судово-слідча документація, матеріали Харківського губернського комісара Тимчасового уряду, зведення Державної Варти, губернського і повітових старост дозволяють висвітлити події, пов'язані з вирішенням аграрного питання в краї, боротьбою між різними політичними угрупованнями за вплив на селянство, виникненням селянського повстанського руху.

Найбільш цікаві канцелярські матеріали пов'язані з історією місцевого селянського руху у 1919–1921 роках нами було виявлено у фондах ЦДАГО Ф.–1, ДАХО Ф.Р.–202, Ф.Р.–203. Доповіді агентів Зафронтового бюро ЦК КП(б)У, зведення інформвідділу при ЦК КП(б)У ЦДАГО Ф.–1 надають цінну інформацію про антикомуністичний та антиденікінський селянський повстанський рух в краї. Документи фонду Харківського губернського революційного комітету ДАХО Ф.Р.–202 містять протоколи і стенограми засідань і конференцій на яких обговорювалися найбільш актуальні тогочасні проблеми регіону: продовольче і паливне питання, боротьба з селянським повстанським рухом, організація безпартійних селянських конференцій і виборів до рад. Дослівна фіксація у стенограмах промов учасників конференцій дозволяє дати об'єктивну оцінку стосункам державних органів влади і селянства у регіоні.

Змістовними є інформаційні зведення Харківського губревкому за 1919–1920 роки, що також належать до фонду ДАХО Ф.Р.–202. Вони розподілялися на дві категорії: для опублікування і секретні. Секретні призначалися для користування суворо обмеженого кола службовців і містили відомості про справжні масштаби антиурядового селянського повстанського руху, ставлення широких народних мас до економічної політики уряду.

Для вивчення розвитку селянського руху в повітах Харківської губернії істотне значення мають фонди повітових і волосних виконавчих комітетів ДАХО Ф.Р.–89, Ф.Р.–90, Ф.Р.–460. Вказані фонди містять протоколи засідань і постанови органів радянської влади, доповіді, звіти, повідомлення, матеріали щодо діяльності продовольчих загонів, впровадження земельної політики на селі, боротьби з повстанцями.

Документи з фонду Харківського губернського виконавчого комітету ДАХО Ф.Р.–203 – поточне відомче листування, протоколи засідань, телеграми дають можливість визначити суть і основні напрямки аграрної політики більшовиків на місцевому рівні, та ставлення до неї сільського населення.

Блок нормативно-правових документів становлять матеріали з фонду Харківського губревкому, які знаходяться у справах «Листування з Всеукраїнським Революційним комітетом», «Листування з продовольчими комітетами», «Листування з Харківським Губернським Земельним відділом» ДАХО Ф.Р.–202. Вивчення цих матеріалів дозволяє скласти уявлення не лише про реакцію місцевого населення на аграрні заходи радянської влади, а й ставлення до них місцевого більшовицького керівництва

Важливою складовою джерельної бази є фонди підвідділу з роботи серед комітетів незаможних селян Харківського губернського виконавчого комітету ДАХО Ф.Р.–203. Накази, зведення, донесення, рапорти дозволяють скласти уявлення про стан справ у повітах і волостях Харківської губернії, акції повстанців, створення каральних загонів і їхні контрпартизанські дії.

Серед періодичних видань, що виходили в добу Української революції 1917–1921 років, варто згадати газети «Известия по продовольственному делу» (офіційне видання Міністерства з продовольчих справ Тимчасового уряду Росії), «Горно-заводское дело» (друкований орган торговельно-промислових кіл, що підтримували політику Тимчасового уряду), «Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (офіційне видання Українського Військового Генерального Комітету доби УЦР) «Вістник Української Народної Республіки» (орган ЦВК рад радянської УНР у 1917–1918 роках), видання КП(б)У і РКП(б) «Більшовик» та «Беднота». Змістовними є матеріали губернських газет «Рідне слово» (видання Харківського Українського Організаційного Комітету), «Народная свобода» і «Новая Россия» (видання губернського осередку партії Народної Свободи), «Боротьба» (видання ЦК УПСР), «Рух» (видання губернського осередку УПСР), «Великий Океан» (видання Сумського повітового земельного комітету). Вказані видання повідомляють про створення органів місцевого самоврядування, проведення селянських з'їздів, перші селянські виступи у 1917 році, містять репортажі про соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості у 1918–1919 роках, а також статті представників української та російської інтелігенції присвячені аграрному питанню. Проте, слід зазначити, що значною мірою суб'єктивний характер авторських статей у вищевказаних газетах і тенденційне висвітлення тодішніх подій офіційними виданнями, вимагають обережного, неупередженого, критичного підходу при зверненні до них.

Окрему групу джерел становить мемуарна література. Слід зазначити, що окремі з нижченаведених творів поєднують в собі риси мемуарів та історичних праць і є перехідною формою між особистими і науковими письмовими історичними джерелами. Так, наприклад, у 1923–1927 роках були надруковані монографії Д. І. Ерде «Годы бури и натиска. Книга первая. На Левобережье. 1917» і «Революция на Украине. От керенщины до немецкой оккупации» [24, 25]. У своїх працях, автор на основі мемуарної літератури керівництва КП(б)У і особистих спогадів спробував висвітлити особливості революційного процесу в Україні в період становлення радянської УНР і вплив на нього соціальних і економічних факторів регіонального характеру. Аналізуючи



ситуацію, що склалася у 1917 році – на початку 1918 року в Харківській губернії, Д. І. Ерде прийшов до висновку про відсутність підтримки місцевим селянством і сільською інтелігенцією діяльності РСДРП(б) (згодом РКП(б)) в той час. Натомість, автор зазначав, що величезний вплив на суспільно-політичні погляди селянства мало так зване «куркульство». Д. І. Ерде охарактеризував куркулів як заможних селян, що вели антибільшовицьку боротьбу під націоналістичними, антиросійськими лозунгами.

Визначення терміну «куркульство» та оцінка участі цієї верстви села в аграрних перетвореннях у 1917–1921 роках було одним з найбільш дискусійних питань радянської мемуаристики. Тривалий час у вітчизняній історичній літературі була домінуючою концепція, заснована на характеристиці В. І. Леніним «куркуля», як заможного селянина, котрий використовував у власному господарстві працю найманих робітників і займався торгівлею та лихварством [13, с. 64, 162–163]. Даючи оцінку політичній орієнтації «селянської буржуазії» лідер РКП(б) трактував «куркульство» як антирадянські налаштовану частину селянства, що співпрацювала з есерами і меншовиками.

Проте, на початку 1920-х років, керівні діячі КП(б)У, оцінюючи здобутки і втрати радянської влади, у своїх працях намагалася висловити своє бачення «куркульства», як соціальної групи. Так, М. О. Скрипник у своїй праці «Начерк історії пролетарської революції на Україні» намагався довести, що остаточне виділення «куркульства» в окрему верству українського селянства відбулося у 1918 році внаслідок окупації України німецькими і австро-угорськими військами [19, с. 99]. В той час, на думку автора, заможні хлібороби – «куркулі» надали спочатку підтримку Центральній Раді, а потім гетьману П. П. Скоропадському.

Натомість Х. Г. Раковський у своїх тезах «П'ять років Української Радянської влади» ставив під сумнів можливість успішного співробітництва будь-якої влади з «куркульством», оскільки останнє, на його думку, вбачало в державі лише збирача податків і тому мріяло позбутися її. Як зазначав автор, «куркульство» було настільки обмежене колом власних інтересів, що навіть його ідеолог – Н. І. Махно, мусив скаржитися на егоїзм «куркулів» [16, с. 96].

В перше десятиріччя утвердження радянської влади в Україні свій внесок у справу визначення соціальної природи «куркуля» намагався також внести і командний склад Робітниче-Селянської Червоної Армії. Образ «куркуля», як класового ворога, передусім, пов'язувався з махновщиною в спеціальних військово-історичних працях, у яких розглядалися питання боротьби проти збройних селянських формувань. Зокрема, заступник командуючого військами України і Криму Р. Ейдеман і військовий спеціаліст М. Какурін прийшли до висновку про те, що махновщина стала найяскравішим виразником інтересів «куркульства», котре прагнуло незалежності від держави і боролось з поміщиками за право експлуатувати середнє і незаможне селянство [23, с. 54].

Наприкінці 1920-х років був надрукований нарис В. Качинського, в якому автор на основі особистих спогадів і свідчень сучасників подій 1917 року доводив, що в Харківській губернії «куркулями» на селі вважалися власники хуторів і відрубів [7, с. 228–229]. На думку автора, хазяїни індивідуальних

Мотенко Ярослав, Шишкіна Євгенія Історія селянського руху 1917–1921 років ...

селянських господарств намагалися очолити місцевий селянський рух з метою власного збагачення.

На початку 1930-х років у журналі «Літопис революції» з'явився ряд публікацій мемуарів безпосередніх учасників встановлення радянської влади у сільській місцевості Харківської губернії у 1917 році і антигетьманського повстанського руху 1918 року. І хоча у спогадах М. Ігнатова і Ю. А. Романченка відсутні широкі узагальнення, бракує висновків, але, натомість, є цінний фактологічний матеріал [6, с. 17].

У змістовній 4-томній праці командуючого Українським фронтом В. Антонова-Овсієнка, що була надрукована протягом 1928–1933 років, поряд з описом військових операцій Червоної Армії і повстанських загонів в Україні ми знаходимо окремі відомості про соціально-політичну ситуацію, що склалася в селах Харківщини [1, с. 133].

Окремо слід згадати про праці української й російської політичної еміграції. Серед найцікавіших робіт варто назвати мемуари гетьмана Української Держави П. П. Скоропадського [18]. Аграрна тематика посідає важливе місце у спогадах автора. П. П. Скоропадський спробував по-своєму висвітлити суть аграрної проблеми в Україні, спираючись на статистичні дані, зокрема й по Харківській губернії. На думку автора, велика густота аграрного населення в Україні зумовлювала безрезультатність зрівняльного розподілу землі [18, с. 283]. П. П. Скоропадський, вбачав оптимальний шлях вирішення земельного питання в здійсненні реформ, започаткованих П. А. Столипіним. Колишній гетьман намагався довести, що земельна політика його уряду передусім переслідувала інтереси держави і селянина і лише в останню чергу інтереси поміщиків. Селянський повстанський рух П. П. Скоропадський оцінював як криміногенне явище. [18, с. 176, 201, 248, 290].

Не менш суб'єктивною була оцінка ролі селянських мас в Українській революції в працях представників антигетьманських сил. Зокрема, для В. К. Винниченка поняття «махновщина», «григоріївщина», «отаманщина» виключно асоціювались з бандитизмом [3, с.31].

Таким чином, праці представників української політичної еміграції не можуть бути прикладом повноцінного, всебічного і об'єктивного дослідження аграрної проблематики Української революції 1917–1921 років.

До аналогічного висновку ми приходимо аналізуючи праці російської політичної еміграції. Так, наприклад, генерал А. І. Денікін у своїх мемуарах назвав повстанців Харківської губернії бандитами, що зазнали впливу махновського руху [5, с. 90, 255]. Втім, схожу оцінку автор дав повстанському рухові й в інших регіонах. А. І. Денікін визнав українське селянство денаціоналізованим і антидержавним [5, с. 93].

Отже, з огляду на суб'єктивний характер мемуаристики, при її вивченні варто застосовувати порівняльний аналіз, співставлення з документальним матеріалом.

Таким чином, вищевказані джерела дають змогу відтворити перебіг подій, пов'язаних з боротьбою селянства Харківської губернії за свої економічні і

політичні права. Існуючу джерельну базу запропоновано розділити на документальні джерела, періодичні видання і мемуарну літературу. Матеріали першої групи джерел надають інформацію про соціально-політичне становище в регіоні і участь місцевого селянства в Українській революції 1917–1921 років, допомагають виявити чинники, що сприяли розгортанню збройної боротьби селянських мас, розкрити ідеологію повстанського руху, прослідкувати хід бойових дій та узагальнити результати боротьби місцевого селянства. Суб'єктивність і тенденційність матеріалів другої і третьої груп джерел вимагають особливо обережного, неупередженого, критичного підходу при зверненні до них.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонов-Овсеенко В. Д. Записки о гражданской войне : в 4 т. / В. Д. Антонов-Овсеенко. – М. : Воениздат, 1933. – Т.4. – 343 с.
2. В. И. Ленин об Украине. В 2 ч. – К. : Политиздат Украины, 1978. – Ч. 2 : 1917–1922 – 567 с.
3. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення / Винниченко В. К. – К. : Вид-во Криниця, 1991. – 128 с.
4. Голод 1921–1923 років в Україні : Зб. док. і матеріалів. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
5. Деникин А. И. Очерки русской смуты: Вооруженные силы юга России. Заключительный период борьбы. Январь 1919 – март 1920 / А. И. Деникин. – Минск : Харвест, 2002. – 464 с.
6. Ігнатов М. Червоногвардійський загін в боротьбі за хліб (Із спогадів про кінець 1917 р.) / М. Ігнатов // Літопис революції. – 1933. – №1–2. – С.175–187.
7. Качинский В. Крестьянское движение / В. Качинский // 1917 год в Харькове. Сб. ст. и воспоминаний – Х. : Пролетарій, 1927. – С. 180–269.
8. Комітети незаможних селян України. 1920–1933. Зб. док. і матеріалів. – К. : Наук. думка, 1968. – 636 с.
9. Комітети незаможних селян Харківщини 1920–1933 рр. Зб. док. і матеріалів. – Х. : Кн. вид-во Держ. архів Харків. обл., 1961. – 327 с.
10. Комуністична партія – натхненник і організатор об'єднавчого руху українського народу за створення СРСР. Зб. док. і матеріалів. – К. : Держполітвидав, 1963 – 408 с.
11. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970). В 14 т. – К. : Держполітвидав, 1979. – Т. 2 : 1917–1924. – 522 с.
12. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В 2 т. – К. : Політвидав УРСР, 1976. – Т.1 : 1918–1941 – 1007 с.
13. Ленін В. І. Розвиток капіталізму в Росії / В. І. Ленін // Повне збір. творів. Т. 3. – К. : Вид-во Політична література України, 1970 – 757 с.
14. Н. Махно и махновское движение. – Днепропетровск : Акционерное общество DAES, 1999 – 76 с.

15. Отчет Центрального управления чрезвычайных комиссий при Совнарком Украины за 1920 год. К 5-ому Всеукраинскому съезду Советов // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1994. – №1. – С. 5–11.
16. Раковський Х. П'ять років Української Радянської влади (Промова тов. Х. Г. Раковського на урочистому засіданні Харківської Міськради від 16 липня ц.р.) / Х. Раковський // Червоний шлях. – 1923. – № 4 –5. – С. 88–106.
17. Романченко Ю. А. З партизанського руху в «нейтральній зоні» (до десятиріччя 1 дивізії Червоного Козацтва) / Ю. А. Романченко // Літопис революції. – 1929. – № 5–6. – С. 217–226.
18. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – К. : Філадельфія, 1995. – 493 с.
19. Скрипник М. О. Начерк історії пролетарської революції на Вкраїні / М. О. Скрипник // Червоний шлях. – 1923. – №3. – С. 76–115.
20. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2 т. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 422 с.
21. Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции. Февраль 1917 г. – апрель 1918 г. Сб. док. и материалов – Х. : Облиздат, 1957. – 545 с.
22. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918–1920 гг. – Х. : Прапор, 1973. – 321 с.
23. Эйдеман Р. Гражданская война на Украине / Р. Эйдеман, Н. Какурин – Х. : Госиздат. Украины, 1928. – 72 с.
24. Эрдэ Д. Годы бури и натиска. Книга первая. На Левобережье. 1917 / Д. Эрдэ. – Х. : Госиздат Украины, 1923. – 117 с.
25. Эрдэ Д. Революция на Украине. От керенщины до немецкой оккупации / Д. Эрдэ – Х. : Пролетарий, 1927. – 274 с.

*Статья является результатом исследования проблемы систематизации и использования источников по истории крестьянского движения в Харьковской губернии в 1917–1921 гг. Существующую источниковую базу предложено разделить на документальные источники, периодические издания и мемуарную литературу. Комплекс документальных источников состоит из опубликованных и неопубликованных актов и канцелярских материалов. К первой группе, принадлежат нормативно-правовые документы. Материалы второй группы представляет протокольная документация и межведомственная переписка. Тенденциозность авторских статей в периодических изданиях, предопределяет критический подход при их использовании. Учитывая субъективный характер мемуаристики, при ее изучении стоит применять сравнительный анализ, сопоставление с документальным материалом.*

**Ключевые слова:** Украинская революция 1917–1921 гг., Харьковская губерния, крестьянское движение, источниковая база документальные источники, периодические издания, мемуарная литература.



*This paper presents information dealing with systematization and using of sources on Kharkiv guberniya peasants' movement in 1917–1921. The sources base of the question was proposed to be divided into documentary, periodical and memoir groups. Complex of documentary sources consists of published and unpublished acts and office papers. The first group includes normative-legal documents, which regulated land affairs, products requisitions and peasants' duties, as well as government resolutions adjusting relationships with local population. Materials of second group involve proceedings, interdepartmental correspondence (reports, resumes, and telegrams) and appeals of governors to the population. These documents presents the most urgent regional problems of those date: troubles with products and fuel, struggle with peasants resistant movement, organization of peasants non-party conferences and elections to the Soviets. The bias character of most periodical articles authors demands criticism in the process of source using. Taking into account memoirs' subjectivity it is necessary to make sources comparative analysis, collate them with documentary material.*

**Key words:** *Ukrainian Revolution of 1917–1921, Kharkiv guberniya, peasants' movement, sources base, documents, periodic, memories.*